

ОТГОВОР

на гл. ас. д-р Алексей Пампоров по бележките на рецензентите проф. д-рн Теменуга Ракаджийска (УНСС) и проф. д-рн Таня Неделчева (ИИОЗ-БАН) и становищата, представени по конкурса за доцент за нуждите на секция „Публични политики и социални промени“

Преди всичко, трябва да благодаря на двамата рецензенти и на членовете на журито, за това че положиха значителни усилия и се запознах детайлно с всички предоставени от мен и другия кандидат документи по конкурса. В научните среди в България от дълго време се е утвърдила порочната практика за провеждане на нагласени конкурси с един кандидат за едно място. Аз искрено се надявам явяването на двама или повече кандидати за едно място да не остане единичен прецедент в секция „Публични политики и социални промени“ на ИИОЗ, а да се превърне в норма за цялата научна общност, което несъмнено ще повиши качеството на бъдещите кандидатури.

За разлика от други дейности, научната работа е специфично занимание, при което за качеството на работата се съди най-добре от рецензиите и отзивите на колегиалната общност като цяло. За никого не е тайна, че аз изключително много уважавам емпиричната социология, доколкото социологията като цяло възниква като опит за обективно емпирично изследване на социалните факти. По тази причина, всички мои публикации винаги отделят изключително внимание на метода на набиране на данни. Неясно събраните данни или непознаването на социалните факти могат да доведат до спекулации и свръхинтерпретации, характерни за някои чисто теоретични търсения. От тази гледна точка аз искрено благодаря на рецензентите и всички членове на журито за високата оценка за методологическата прецизност на моите работи. Друг критерий за качеството на работата са количествените показатели за брой публикации (особено онези в международни рецензирани издания), брой международни проекти и цитиранията. В това отношение почти всички членове на журито съпоставят предоставените от мен и другия кандидат материали. Макар, че работите предложени за оценка от моя конкурент в този конкурс имат по-високи количествени измерения, аз отново съм изключително благодарен за направеното усилие. Аз имам 5 години трудов стаж след защита на докторската си степен, докато другият участник в конкурса има 25 години трудов стаж след своята защита. Самият факт, че показателите ни все пак са съпоставими и че никой не намира за абсурдно да ги сравнява отново говори достатъчно добре за високото качество на моята работа.

Поради широката институционална и субдисциплинарна ангажираност на уважаването от мен жури, както и поради задължителния критичен поглед (наложен от контекста на конкурса), получените рецензии и становища са изключително полезни за моята бъдеща работа. Те представляват особена система от огледала, която помага да изпъкнат всички недостатъци на разглежданите публикации, включително употребата на специфични тропи в някои публични изказвания пред академичната общност. Затова, още веднъж благодаря за добрите оценки за

някои работи и за критичните бележки към други. Искам изрично да подчертая, че приемам голяма част от бележките на рецензентите и журито и затова няма да се спирам специално на тях. Бих искал само да отбележа, че при подаването на документите за конкурса не съм получавал изрична техническа спецификация за класификация и оформяне на приносите и публикациите (каквато имаше към биографията) и това е основната причина да има разминавания между очакванията на част от журито и предоставените от мен документи. В рецензиите и становищата обаче има повдигнати някои важни въпроси, които изискват отговор, не просто като реверанс към академичния дебат, а заради принципното ми несъгласие с поставените оценки.

На първо място бих искал да открия две противоречия в рецензиите и становищата. Например Точка 5 от съдържателния анализ на рецензията на проф. Неделчева оставя впечатление за “крайност” и “строгост” при спазване на дисциплинарните граници социологията, докато становищата интерпретират публикациите ми като “мултидисциплинарни” (доц. Ивков) и основани на “комплексен подход” (проф. Златанова). Само по себе си това противоречие показва, че в публикациите ми е намерен баланс между строго социологическия метод и интердисциплинарния подход. За никого не е тайна, че в своята работа аз изповядвам силно контекстуализирана триангулация между количествени и качествени методи за набиране и анализ на данни, така че противоречието вероятно се дължи на вглеждането в отделен елемент от множеството документи, които бяха предоставени в рамките на конкурса.

Второто противоречие се откроява между твърденията на проф. Неделчева, че в работите ми има опити “да се изкривява информацията в името на очакванията на донора или политически пристрастия” и забележките на повечето от другите членове на журито, че в публикациите липсва заемането на конкретна гражданска позиция и предложения за политики. За разлика от предишното противоречие, това се дължи на разминаването на интерпретационните хоризонти и очевидно се нуждае от разясняване на моята позиция. Всеки, който дори и бегло е имал опит с формирането на публични политики и взаимоотношения с лицата, които взимат решения, е наясно, че те не се основават нито на обемни академични изследвания, нито на теоретични научни търсения. Ако наистина искате да постигнете ефективност, напълно безсмислено е да произведете монография от 150 и повече страници, за да обясните своята позиция по отношение на публичните политики. За целта съществуват форматите на разширеното резюме (т.нар. Executive summary) и краткият анализ на политики (Policy brief). Анализът и резюмето обаче, може да са свързани с позоваване на конкретни емпирични изследвания, като легитимация на нуждата от една или друга политика. По тази причина, обичайно в своята работа аз се опитвам да идентифицирам актуални социални проблеми и непознати или необяснени социални факти, да ги опиша и обясня, след което да посоча дали трябва да се имат предвид при формирането на политики. Моята политическа необвързаност, стремежът ми към ценностна неутралност и обективност на изследванията са причината да избягвам заемането на “гражданска позиция”, защото съм наясно, че тя може да варира от либертарианска до национализмите от комунитаристки тип. Смя да твърдя, че в никое свое изследване или публикация, не съм подчинявал методологията, анализа или препоръките на “очакванията на донора” или на

“политическите си пристрастия”. Моят призив винаги е бил, че трябва да се убедят възложителите на обществените поръчки в необходимостта да знаят обективните факти, за да взимат информирани решения и доказателство за това е метафората за двете Афродити, използвана в моя публична лекция пред общото събрание на БСА. От тази гледна точка очаквам колегите, които в своите рецензии са направили намеци за “поръчкови” изследвания, проведени от мен, да се обърнат с аргументирано изложение за това към етичната комисия на БСА или да намерят съответния публичен механизъм да оттеглят тези неприемливи и, според мен, преднамерени инсинуации. Понеже, във всички случаи в рамките на настоящия конкурс тези намеци са свързани с експертната ми дейност по проекти на “Отворено общество” искам да подчертая, че това е неправителствена организация, която толерира свободата на изразяване и публичния дебат по проблемните теми. Ако следите публичните изяви на експертите, ще установите, че някои от тях защитават напълно либертариански политики (напр. Г.Ангелов), докато други отстояват нуждата от изключително силно присъствие на държавата по отношение на социалните услуги и уязвимостта (Б.Захариев). Ако някой има възражение срещу прозрачността или законосъобразността на дейността на „Отворено общество“ – за това също има съответните законови механизми. Останалото може да се класифицира като клевета и, откровено казано, съвсем малко надхвърля нивото и етиката на коментарите във форумите.

От съдържателна гледна точка, в рецензиите и становищата има три ключови теми, които бих искал да коментирам: 1) измерването на социалните дистанции, 2) тезата за демографската криза и 3) тезата за диференцирания подход към ромските общности. Доколкото всяка монография е сърцевината на дадена хабилитация, съвсем очаквано основна част от критичните бележки са насочени към книгата ми “Социални дистанции и етнически стереотипи за малцинствата в България”. Не приемам твърденията, че работните понятия се “въвеждат без цитиране на източници”. На страници 9-12 са посочени 11 ключови публикации, от водещи международни автори, които разясняват понятията *предразсъдък*, *стереотип* и *социална дистанция*. Доколкото целта на изследването е да се измерят така дефинираните дистанции, в книгата не е направено подробно представяне на развитието на понятията, най-малкото защото подобен преглед вече съществува в редица международни издания и би имал само енциклопедичен принос към работата. Истината е, че при написването на книгата са разгледани всички статии в реферирани международни списания, налични в JSTOR към май 2009 г., но са отразени само онези от тях, които са наистина релевантни на изследването. Друга рецензия ме обвинява, че изследването се позовава на “ограничен брой изследвания”. Както изрично и съвсем честно се посочва в книгата, годишно се публикуват около 60 статии на тази тема, до които в България има ограничен достъп. От тази гледна точка рецензентът е прав, но следва да се подчертае, че в изследването са посочени коректно **всички** публикации от сходни представителни изследвания в България, проведени в периода 1992-2007 г. Именно сравнението с предишните изследвания в България ми позволява да претендирам за академични приноси и съществени методологически разлики по отношение на измерването на социалните дистанции. Изрично съм разговарял лично с повечето от предишните автори (П.-Е. Митев, К. Кънев, Е. Коен, И. Томова, А. Желязкова), които са публикували изследвания в България и всички те действително признават откритията от мен

слабости – интуитивно адаптиране на „работата“ в пространствената скала поради пилотните емпирични резултати и ранжиране на етническите групи във въпросника според социалния престиж (отново поради предварителните данни). Приложеният от мен обоснован модел за адаптация на скалите и теренен инструментариум фундаментално се различава от модификациите в другите изследвания (при предварително осъзнат, аргументиран и приет риск от нарушена съпоставимост на получените данни). Вярвам, че това може да бъде потвърдено както от изброените по-горе автори, така и от двамата академични рецензенти на книгата (доц. П.Кабакчиева и доц. А.Желязкова). Не мога да приема и твърдението, че в книгата „социалните дистанции се мерят и съпоставят с методологически интерес, но не се обясняват“, защото след главите за социалните дистанции има изрично обособена част за макростеротипите и социалните митове, които обясняват регистрираните социални дистанции.

Науката (още от времето на Платон и Аристотел) страда от една хронична и явно неизлечима болест – подвластна е на политически идеологеми. По тази причина през последните десетина години един кръг от учени, не без помощта на масмедииите и с подкрепата на „патриотично“ настроени политици и държавни експерти, започна периодично да подменя темата за неефикасните публичните политики с проблема за демографската катастрофа. Това внушение се възпроизвежда толкова често, че дори се наблюдава ефект, подобен на този от теоремата на Томас: хората вярват че има криза. Винаги в тези случаи се изтъква застаряването на населението, намаляването на населението в трудоспособна възраст, ниската раждаемост, високата смъртност и отрицателният прираст. Всичко посочено до тук обаче е силно зависимо следствие от една изключително позитивна демографска тенденция: значително увеличение на средната продължителност на живота в рамките на последните десетина години – с 2,5 години при мъжете и 3 години при жените. На практика критиките на трима от членовете на журито към текста *„Кризата на брачната институция, фамилизмът и новите семейни форми“* се основава най-вече на изречението „... след 1997 г. всички демографски показатели в България се подобряват“. Изречението завършва с посочване на цитирана по стандарт публикация от 2006 г., на която се основава, което очевидно е пренебрегнато при изготвянето на рецензиите. Въпросната публикация представлява по-сериозният и задълбочен анализ, в липсата на който в случая съм неправомерно обвинен. Ако погледнем демографските данни в дългосрочен план, влошаването на всички показатели започва в средата на 70-те години, но тогава се подминава с лека ръка поради прогнозата-мечта: „България – 9 милиона“. Същинската криза е в периода 1989-1997 г., а оттогава насам всички показатели се подобряват (дори посоченият от рецензентите естествен прираст). Затова, с риск да се превърна в адвокат на Дявола, с чиста съвест отстоявам тезата, че **в момента няма демографска криза, а тежки последици от отминалата такава**. В резултат от емиграцията на значителен дял от кохортите в репродуктивна възраст в периода 1989-1997 г., в резултат от продължителното отлагане на първите раждания в кохортите, родени след 1970 г. и десетгодишният престой на плодовитостта до „най-ниските ниски“ нива в периода 1995-2005, вероятно няма да се стигне до нива на компенсаторна раждаемост, и когато родените в

периода 1945-1960 г. починат (което не е далечна перспектива), към 2050 г. населението на България ще бъде около 5,5 млн. Това обаче е ефект, а не криза и този ефект може да бъде преодолян с адекватни публични политики за интеграция на семейства на млади и квалифицирани имигранти и за насърчаване на “образованата” раждаемост.

Големият проблем с идеологизирането на демографската криза в България е пряко свързан и с въпросите “Кого следва да считаме като ром?” и “Колко са ромите в България?”. Всъщност двата въпроса са пряко свързани и аз съм напълно съгласен с проф. Ракаджийска, че лицата имат право на самоопределение и всеки друг подход е некоректен. Това е изрично подчертано в *Броят на ромското население в България като проблем при изграждането на адекватна социална политика* (стр. 73). Проблемът е, че понятията “роми” и “цигани” в действителност не се припокриват, а критиките на част от журито в този случай показват предубеденост и/или непознаване на темата. Освен това, отново де факто са насочени не към същността на текста, а към предишни публикации или дори публикации от други автори, защото касаят пасажи, които цитират по стандарт съответни публикации. Целта на текста е да докаже, че е статистически невъзможно ромите в България да са били 800 хил. през 1992 г. и че е невъзможно да са 1,5 млн. днес (каквито спекулации се тиражират). Текстът отстоява твърдението, че – когато се имат предвид данните за раждаемостта и смъртността по етнически групи – може да се очаква, че ромите в България са около 417 хил. (към 2007 г.). Текстът обръща изключително внимание върху факта, че има значение дали планирате бюджет за интеграцията на 400 хил. души с ромска идентичност или бюджет за 800 хил. души, които обитават гетоизирани жилищни зони, но имат разнородни идентичности. Въз основа на допълнителни изчисления, прогнозата е увеличена до 2010 г. в публикацията “Roma/Gypsies in Bulgaria” (2009). Същата публикация, изхождайки от теорията на Смит (1991) за шестте признака за наличието на етническа общност, показва, че ромите не са общност по нито един от тези показатели. Именно това дава основание да се твърди, че има силна необходимост от изграждането на диференцирани културни политики към различните ромски общности (в допълнение към необходимостта от различни политики към различните гетоизирани зони, заради различната идентичност на лицата в тях). Например, превенция на насилствените бракове трябва да има сред бургуджиите, калайджиите и калдерашите и е напълно излишна сред цуцуманите и „сивите гълъби“. Курсовете по СИП „Ромски език“, трябва да имат предвид принадлежността на ромските групи в страната към изключително различни диалектни общности, което значително затруднява стандартизацията. Политиките за преодоляване на бедността и маргинализацията обаче трябва да са насочени най-вече към големите градски сегрегирани зони (т.е. status based) и е неефективно и социално несправедливо да се основават на произход (т.е. merit based).

В заключение искам да подчертая, че критиките към стила на оформяне на публикациите, към методологията, използваните данни и източници, както и към интерпретациите са нормални и имат своето място във всеки академичен дебат. Не мога да приема обаче общата оценка на

доц. Тодорова, че моята изследователска работа „не попада „в проблемното поле на секцията за чийто нужди е обявен конкурсът - изследвания на публичните политики и социалните промени“. Ако се направи задълбочен анализ на публичните политики в България през последните десет години, съвсем отчетливо се вижда, че почти всички те са свързани с „демографската криза“ и/или с „размера на ромското население“. Става дума за политики като: „кифла и топло мляко“, задължителното ранно предучилищно образование, обвързването на социалните помощи за семейството с посещаването на училище; за размерите на социалните плащания, особено фактичката дискриминация в социалните помощи при ражданията от трети и по-горен ред; за програмите за временна трудова заетост и регионалните „ромски“ трудови борси, организирани от бюрата по труда; за възможностите за възстановяване на здравни права и правилата за работа на звената за „Спешна помощ“, които позволяват и продължително здравнонеосигурени лица да се възползват от системата на здравеопазването; за обществените поръчки от публични институции, свързани с изследвания сред уязвими етнически групи „с фокус върху ромите“, и т.н. Председателят на журито, доц. Ивков, също твърди, че тези теми се намират в „маргиналните полета“ на научната насоченост на секцията, което означава, че съответното научно звено незаслужено е маргинализирано тази тематика – вероятно поради факта, че в сегашния си вид съществува от около година и е наследник на секциите „Социология на организациите“ и „Социология на труда“. Независимо от крайния резултат от конкурса, като актуален член на секцията, на мен очевидно ми предстои задачата да подготвя поредица от теоретични изследвания, които да убедят колегията, че темите свързани с ромската интеграция, преодоляването на последиците от демографската криза и политиките за семейството са не малко важни от социология на инвалидността или социология на фиска (открити от доц. Ивков) и би следвало да са централен фокус на изследователската дейност на секция, която носи етикета „Публични политики и социални промени“, а не нейна маргинална граница.

София, 27 март 2012 г.

С уважение:

/гл.ас. д-р А. Пампоров/